

Sajnos soha sem derült ki, hogy ki volt a telefonáló és mivel izgatta fel ennyire Telekit. A szanatóriumból a külügyminisztériumba ment, ahol az utolsó döfést kapta agyongyötört szívébe. Itt várta londoni nagykövetségünk jelentése, hogy kényszerhelyzetünkre való hivatkozást Londonban nem fogadják el. Üzenetük: ha a német hadsereg átvonulását engedélyezzük a békekötésnél a legsúlyosabb következményekkel kell számolnunk. Márpedig Teleki úgy a minisztertanácsban, mint a legfelső honvédelmi tanácsban kisebbségben maradt a maga álláspontjával és a német hadsereg magyar hozzájárulással máris megkezdte hazánk területén keresztül a felvonulást Jugoszlávia ellen.

A kényszerhelyzetben hozott hozzájárulás mentesítette az országot egy azonnali német megszállástól és annak szenvedéseitől, de a széles látókörű, nagy műveltségű tudós, mély lelki életet élő cserkész Teleki Pálban már felrajzolódott a fenyegető jövő sötét képe, amikor majd a háború végén megint a vesztesek között szenvedni a nemzet a rossz döntés minden büntetését. Az április 2-áról 3-ára virradó éjszakán teljesen magára maradván, érzékeny lelkében elhatalmasodott felelősségérzetével kettesben megtartotta az utolsó minisztertanácsot. Úgy határozott, hogy a rossz döntésért kivégzi a miniszterelnököt, hogy ezzel az ítéletével megmentse a világ ítélőszéke előtt a nemzet becsületét.

Szabó Dezső így emlékezett meg róla: „Sajátos ember volt. Testi valóságában inkább kicsiny, a tudós ijedt csodálkozásával a nagy szemeiben. Mintha minden percben mondta volna önmagának: látod Teleki Pál milyen gyermek vagy, hogy ezekkel az emberekkel akarsz valami szépet, valami maradandót építeni. Írtózott a nagy kézmozdulású pátosztól. Egyszerű volt mint az igazi tudós, csendes szavú mint a jó pap és igéi mélyre hatottak, mint a biztos kézzel vetett mag. Ó, hogy tudta szeretni ez az ember az annyszor megsalt, kizsákmányolt, rokontalan árva fajtát.”

Mi cserkészek és sok-sok tisztelője az emberebb ember és magyarabb magyar Teleki Pálra mély tisztelettel és nagy szeretettel emlékezünk.

Alföldi Alajos

Teleki Pál és a népi mozgalom

A két világháború közti magyar társadalom legeredetibb és legfigyelemreméltóbb megnyilatkozása volt a népi-falukutató mozgalom, mindenekelőtt azért, mert feloldotta haza és haladás szerencsétlen ellentétét, amely az 1918–1919-es események hatására minden eddiginél jobban elmélyült. Ez áldatlan ellentét oka abban rejlett, hogy az elkerülhetetlen változások ellenzői elutasították minden megújulási törekvést, a változást akarók pedig hajlamosak lettek volna elvetni mindent ami múlt, tehát azt is ami megőrzendő nemzeti érték. Trianon után a húszas évek mélységéből tápázkodó ország egyelőre még a hagyományos jobb- és baloldaliság megosztottságában élt, de megjelentek azok az erők, amelyek a pusztító ellentét meghaladására törekedtek. Ebből nőtt ki a harmincas évek elején a népi-falukutató mozgalom, mely gyökeres társadalmi változtatásokat akart, de elvetette a nemzeti értékeket semmibevevő szélsőségeket, ugyanakkor a nemzeti értékek vállalása mellett határozottan szembeszállt a társadalmi igazságtalanságok iránt érzéketlen konzervatív nacionalizmussal is.

Ennek az új társadalmi és politikai erőnek a megjelenése világított rá a hivatásos forradalmár és a hivatásos reakciós egymás hibájából élő haszontalan ellentétére. Ugyanis – amint erre Bibó István figyelmeztetett – a hivatásos forradalmár lehet hirdeti, hogy érdemi változásokot csak forradalommal (azaz vérrel és felfordulással) lehet megvalósítani. Erre azt feleli a hivatásos reakciós, hogy nem szabad engedélyezni semmiféle társadalmi változást, mert az eleve forradalomhoz vezet. Az egymás hibájából élő szélsőségek következtében tehát mozdulatlaná válik a társadalom, ami előbb-utóbb robbanásához vezet.

Ezt az ellentétet oldotta fel a népi-falukutató mozgalom, lehetővé téve, hogy a hatalom oldaláról nyissanak a változtatást akarók irányába, s ezt ismerte fel a hatalmon lévőkhöz közül Teleki Pál, az elsők közt véve észre, hogy a rendszer elengedhetetlen korszerűsítése érdekében együtt lehet és kell működni a megjelent új ellenzékkel. Mindez nem politikai azonosságot jelentett, de annak fontos lehetőségét, hogy a társadalom különböző érdekű csoportjai szót tudjanak váltani egymással, hogy ne erőszakkal, hanem vitákkal próbálják feloldani, meghaladni ellentéteiket.

Teleki Pál – mint Huszár Tibor jellemzi – széles látókörű, sokoldalú személyiség; európai rangú földrajztudós, tudománypolitikus és tudományos szervező volt, mint ember és mint professzor az amúgy is magas átlag felett. Tanítványa volt többek közt Kovács Imre is. A néma forradalom későbbi szerzője, aki így emlékezett rá: „Hallatlan tudományos felkészültségéért szerettem, és előadásai módszeréért, ahogy illusztráltan, vetített képekkel, térképekkel, diagramokkal stb. tarkította előadását. Úgy találtam, hogy valóban nagy koponya, nagyon jó egyetemi tanár.”¹

Teleki már 1924-ben kezdeményezte a szociográfia intézményesítését, hogy szervezett legyen a „hazánk és a környező államok állami és társadalmi berendezkedésének, gazdasági és kulturális életének megvilágítására alkalmas” adatok gyűjtése.² Támogatta a Pázmány Péter Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán tevékenykedő falukutató intézetet, a Magyar Társaság Falukutató Intézetének munkáját, a Széchenyi Szövetségben kibontakozó falukutatást, az öreg cserkészek falujáró mozgalmát, Györffy István néprajzi kutatásait, s meghatározó szerepe volt a hungarológia, a hazai táj- és népkutatás eszmei megalapozásában is. Kifogásolta, hogy a földrajztudományok a föld és az ember együttélését hagyományosan az interregionális viszonylatokban kutatták, s ily módon figyelmen kívül hagyták azokat a rendkívül finom kapcsolatokat, amelyek egy adott nép, egy bizonyos nemzet és egy adott tér, egy bizonyos táj között fennálltak. A kor követelménye: nem általános antropocentrikus nézőpontból kell hozzányúlni a problémákhoz, hanem hungarocentrikus szempontot kell választani. Más szóval az ember és a nép fogalma helyébe a nemzet fogalmát, a Föld fogalma, helyébe a haza fogalmát kell beilleszteni. A föld és a nép az állam összetevői. A haza és a nemzet, a magyar föld és a magyar nép Magyarország összetevői, ami már nem csak egy bizonyos térfogalom, hanem a tér és ember szimbiózisából összetett fogalom. Vagyis Teleki felfogása szerint a *honismeret a nemzet térbeli életének a tudománya, a népet földjéhez kötő gazdasági, politikai, kulturális, történelmi kapcsolatok együttes feltárása.*

E gondolatok megfogalmazója nagy reményeket fűzött a népi-falukutató mozgalomhoz s támogatta annak kibontakozását, mely 1933 őszére már olyan méreteket öltött, hogy a Fiala Magyarország – a „magyar cserkészférfiak folyóirata” – körül csoportosuló falukutatók egy terszerű szociográfiai akció megindítását kezdeményezhették. Mindez azonban csak a cserkészlet, azaz Teleki Pál támogatásával vált lehetővé. A gyorsan terebélyesedő falukutató mozgalom tapasztalatainak megvitatására 1936 májusában háromnapos országos falumunkás találkozót rendezett a Széchenyi Szövetség, amelyen maga Teleki Pál elnökölt, akinek tudós szigorát nem nehéz felfedezni a tanácskozási határozatában: „A nagy hangoskodás és: mindenki „házát menteni” vél a legegyszerűbb és kétes értékű adatgyűjtés közben, annak jele, hogy nem áll mindenki azon a talajon, mely megilleti; a hatalmas programok és teljesítmények: „naponta egy falut dolgozunk fel” vagy „jövőre 235 falu szociográfiáját készítjük el tíz emberrel” stb. jelzik, hogy tudományos szolgálatot gondolnak teljesíteni olyanok, akik sem a tudományt, sem a szolgálatot, sem kellő helyüket nem ismerik.”³ Igényessége ugyanakkor örömet találhatott Kovács Imrénél, Gunda Bélának és társainak Kemsérről írt monográfiájában és mindent el is követett annak érdekében, hogy az értékes kézirat 1936-ban megjelenhessen, vállalva a kötet előszavának megírását.

A népi-falukutató mozgalom útja természetesen nem azonos Teleki Páléval. De „beszélő viszony” volt közöttük akkor is, amikor ellentétbe kerültek egymással. Így történt ez a Táj- és Népkutató Központ Károlyi-palotában rendezett kiállításakor is – 1938 őszén – melyet Teleki Pál kultuszminiszter tanítványai készítettek. Az általa megnyitott kiállítás az egészségtelen társadalmi és birtokviszonyok bemutatásával a változás, a földreform mellett érvelt. Erre a felháborodott arisztokrácia becsületében sértette meg Telekit – mondván – Károlyi Mihály legalább a saját birtokait osztotta fel, Teleki viszont, akinek a trianoni Magyarországon nem voltak birtokai, mások vagyona ellen bujtogat. Ez is közrejátszott abban, hogy Teleki visszavonta a kiállítás meghosszabbítására korábban már kiadott engedélyét. Kovács Imre a rendezők egyike így idézi a történeteket: „Teleki egy este, zárás után összehívott bennünket. Ez egy beszélgetés volt, de monologizálássá vált az ő részéről.

¹ Huszár Tibor: Beszélgetések. Bp. 1983. 85–86. old.

² Matolay Géza megállapítását idézi Huszár Tibor: Történelem és szociológia. Bp. 1979. 360. old.

³ Salamon Konrád: Utak a Márciusi Front felé. Bp. 1982. 57–58. old.

Hidegen villant a tekintete a szemüvege mögül, szinte tanári pózban mondta, hogy ezt így nem lehet csinálni. Nem felejttem el, hogy akkor azt mondta: „most visszatérek az osztályomhoz”.⁴

Ez azonban nem jelentette a kapcsolatok felszámolását, Teleki továbbra is számított az együttműködésre. Amikor miniszterelnök lett magához hívatta azokat az írókat és újságírókat, akikre úgy gondolta számíthat – köztük Féja Gézát – s arra kérte őket, ha nem is értenek mindenben egyet a politikájával, de álljanak ki mellette, mert sajtótámogatás nélkül Imrédy és növekvő tábora lehetetlenné tesz, hogy bármit is csináljon. Arra hívta fel a meghívottak figyelmét, hogy az adott helyzetben egy célt kell mindenkinek szolgálni: Magyarországot akár a legsúlyosabb megaláztatások árán is, de meg kell óvni a háborútól.⁵ S amikor feltűnt annak veszélye, hogy a Kis Újság című lap az erősödő szélsőjobboldal kezébe kerül, magához kérte Dessewffy Gyulát – felvetve a kérdést – meg tudná-e vásárolni a Kis Újságot, hogy abból egy színvonalas néplapot csináljanak. Így vált a lap Dessewffy apai öröksége árán a népi gondolat, majd a kisgazdapárt orgánumává.⁶

Halála előtt pár héttel véletlenül összetalálkozott Kovács Imrével, aki így emlékezik: „Olyan félszeg volt – mindig voltak félszeg mozdulatai –, kezet fogtunk, és ahogy megfogja a kezem, húz maga felé egy kicsit, jelezve, hogy örül, hogy találkoztunk. Elkezdünk beszélgetni mindenről, hogy én hogy látom az ország helyzetét, mik itt a kilátások... mennem kellett volna, de ugyanakkor éreztem, hogy ez az ember most valakivel beszélgetni akar. Mert ő is egy magányos ember volt, nem nagyon osztotta meg gondolatait... akkor láttam meg azt a didergő magányosságát. Hiába ment ő vissza az osztályához, az osztálya nem adta meg neki azt a biztosságot, azoktól nem várhatott semmit, az egy veszett ügy volt... Akkor egy kicsit azért bántott, hogy én milyen kemény és szigorú voltam vele szemben”.⁷

Az utolsó mondatot azt hiszem mindannyian megszívlelhetjük.

Salamon Konrád

Kétszáz éves a medinai reformátusok temploma

A nevezetes évfordulóról hálaadó istentisztelet keretében emlékeztek meg. Szabó Józsi bácsi, a gyülekezet egyik világi vezetője érdekesen foglalta össze a múltat.

„Színhagyomány útján maradt ránk, hogy valamikor, a reformáció terjedésekor, a Medinán élt református családok templomot építettek maguknak. A leásott oszlopok közeit fűzve szövel fonták, s mind a két oldalát sárral tapasztották. E sártemplom mellett harangláb is állt. Ahogy megerősödött az ellenreformáció, a zombai katolikus plébános híveivel szétverte az építményt, a harangtornyot. A harangot magukkal vitték.

A nép emlékeiben még a mai napig felvillannak azok a lelkipásztorok, akik valamikor itt teljesítettek szolgálatot. Az 1870–1880-as években volt Tóth Pál. Őt Arany Antal követte. Nevéhez fűződik a medinai Polgári Olvasókör megalakítása 1896-ban. Ha az emlékek igazak, úgy ebből a körből nőtt ki a hitelszövetkezet – a Hangya – és a tejszövetkezet. Az itt tevékenykedők közül talán legnagyobb hírnévre dr. Fülep Lajos, a későbbi művészettörténész tett szert. Egy és fél évet töltött a faluban, de az az idő a lelkész és a nép egymásra találását jelentette. Együtt beszélgetett, együtt énekelgetett híveivel, még a dalaikat is lejegyezte. Nagy műveltsége révén ismerte a héber nyelvet, s egy alkalommal egy elhunyt zsidó kisgyermek temetését celebrálta. Szönyi József lelkész nevéhez fűződik a ma is meglévő művelődési otthon építésének kezdeményezése. Záborszki János nagy műveltségével tűnt ki, s személyes, jó kapcsolatot tartott velem. Holland felesége révén külföldre került. Szalai Sándor tiszteletes úr, különösen az ifjúság nevelésében, tanításában szerzett érdemeket. Megalapította a Keresztény Ifjúsági Egyesületet. A népfőiskolára is eljuttatott tíz medinai református fiatait. Irodájában nemcsak a vallást, hanem közismereti tárgyakat is oktatott. A

⁴ *Huszár Tibor*: Beszélgetések. 128–129. old.

⁵ *Féja Géza* közlése

⁶ *Dessewffy Gyula* közlése

⁷ *Huszár Tibor*: Beszélgetések. 130–131. old.